

Explanation of the planning of elderly-friendly urban spaces, a case study: Hezar Jarib neighborhood

Setareh Nekooei

MA Student of Urban Planning, Department of Urban Planning, Islamic Azad University (Najafabad Branch), Najafabad, Iran

Hamid Saberi *

Assistant Professor, Department of Urban Planning, Islamic Azad University (Najafabad Branch), Najafabad, Iran

*Corresponding author's email address:

Hamidsaberi2000@gmail.com

How to cite this article:

Setareh Nekooei, Hamid Saberi, Explanation of the planning of elderly-friendly urban spaces, a case study: Hezar Jarib neighborhood, *Journal of Engineering and Construction Management (JECM)*, 2021; 6(2):39-54.

تبیین برنامه‌ریزی فضاهای شهری دوستدار سالمند، نمونه موردی: محله هزار جریب

ستاره نکویی

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد نجف‌آباد)، نجف‌آباد، ایران

حمید صابری *

استادیار، گروه برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد نجف‌آباد)، نجف‌آباد، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۱

ارجاع به مقاله:

ستاره نکویی، حمید صابری، تبیین برنامه‌ریزی فضاهای شهری دوستدار سالمند، نمونه موردی: محله هزار جریب، مهندسی و مدیریت ساخت، ۱۴۰۰؛ ۶ (۲): ۳۹-۵۴.

Abstract

From the past to the present, the elderly are the most sensitive and vulnerable part of any society, which should be taken into consideration by the city authorities in order to provide the best social and welfare conditions for them in their living environment. The purpose of this research is to evaluate the urban spaces of Hazarjarib neighborhood based on the indicators of an elderly-friendly city in line with planning to meet the needs of the elderly in this neighborhood. For this purpose, the indicators of the elderly-friendly city, which are divided by the World Health Organization into 8 components of open space and buildings, housing, transportation, social participation, respect and social inclusion, civic participation and employment, communication and information, and health services, have been examined. Due to the nature of the method, this article is quantitative and in terms of practical purpose, it is a descriptive-analytical research in which data has been collected from two documentary-library, field and survey methods. The statistical population of the research is the citizens of 60 years and older of Hazarjarib neighborhood of Isfahan; For this purpose, the sample size was determined through random sampling and using Cochran's formula, and 346 questionnaires were provided to the citizens. Then, using spss tool, information was extracted from the questionnaires. In the next step, the extracted data were analyzed and evaluated through inferential statistics such as one-sample T-test, independent T-test, Pearson's correlation test and Friedman's test. The findings of this research show that, in general, the status of the indicators of the elderly-friendly city in Hazarjarib neighborhood has been evaluated as unfavorable from the point of view of the elderly, and among the eight indicators examined in the research, only three indicators of open space and buildings, housing, and transportation were in a favorable condition in the neighborhood. ; Although there is a long way to reach their ideal situation.

Keywords

Planning, aging, elderly friendly city, urban spaces, Hazarjarib neighborhood

چکیده

از گذشته تا کنون قشر سالمندان بخش حساس و آسیب‌پذیر هر جامعه‌ای را به خود اختصاص می‌دهد، که می‌بایست مورد توجه مسئولان شهری قرار گیرد تا بهترین شرایط ازنظر رفاهی و اجتماعی برای آن‌ها در محیط زندگی‌شان فراهم گردد. هدف از انجام این پژوهش، ارزیابی فضاهای شهری محله هزار جریب بر مبنای شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در راستای برنامه‌ریزی جهت برطرف کردن نیازهای سالمندان این محله می‌باشد. بدین منظور شاخص‌های شهر دوستدار سالمند که توسط سازمان بهداشت جهانی در ۸ مؤلفه‌ی فضای باز و ساختمان‌ها، مسکن، حمل‌ونقل، مشارکت اجتماعی، احترام و شمول اجتماعی، مشارکت مدنی و اشتغال، ارتباطات و اطلاعات و خدمات سلامت تقسیم می‌شود که مورد بررسی قرار گرفته‌اند. این مقاله با توجه به ماهیت روش، کمی و ازنظر هدف کاربردی و از دسته تحقیقات توصیفی-تحلیلی می‌باشد که در آن از دو روش اسنادی-کتابخانه‌ای، میدانی و پیمایشی به گردآوری داده‌ها پرداخته شده است. جامعه آماری پژوهش، شهروندان ۶۰ سال و بالاتر محله هزار جریب اصفهان می‌باشد؛ بدین منظور از طریق روش نمونه‌گیری تصادفی و با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه مشخص شد و تعداد ۳۴۶ پرسشنامه در اختیار شهروندان قرار گرفت. سپس با استفاده از ابزار SPSS اطلاعات از پرسشنامه‌ها استخراج شد. در مرحله بعدی، تحلیل و ارزیابی داده‌های استخراج‌شده، از طریق آمار استنباطی مانند آزمون T-تک نمونه‌ای، T-مستقل، آزمون همبستگی پیرسون و آزمون فریدمن صورت گرفت. یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان می‌دهند که به‌طور کلی وضعیت شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در محله هزار جریب ازنظر سالمندان نامطلوب ارزیابی شده است و از میان شاخص‌های هشتگانه مورد بررسی در پژوهش، تنها سه شاخص فضای باز و ساختمان‌ها، مسکن و حمل‌ونقل در وضعیت مطلوبی در محله قرار داشتند؛ هرچند که تا رسیدن به وضعیت ایده‌آل آن‌ها فاصله وجود دارد.

کلمات کلیدی

برنامه‌ریزی، سالمندی، شهر دوستدار سالمند، فضاهای شهری، محله هزار جریب

6 (2), 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

۱- مقدمه

از آنجایی که سالمندی یک روند زیست طبیعی و از مراحل مهم و اصلی زندگی انسان محسوب می‌شود، نمی‌توان آن را متوقف یا معکوس کرد بلکه می‌بایست آثار این فرآیند را با سیاست‌گذاری‌های صحیح کنترل نمود. در این راستا سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۷ چارچوب شهر دوستدار سالمند (AFC) را به‌عنوان یک پاسخ مبتنی بر چالش‌های پیری جمعیت شناختی و افزایش شهرنشینی جامعه تدوین نمود. طبق راهنمای منتشرشده برای دستیابی به شهرهای دوستدار سالمند توسط سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۰۷، شهرهای دوستدار سالمند شهرهایی هستند که با تأمین سلامت، مشارکت و کیفیت‌های محیطی اساسی ضروری سالمندان، فعالیت مطلوب شهروندان سالمند را افزایش داده و در نهایت موجب افزایش کیفیت زندگی آنان می‌شود [۱]. شهر دوستدار سالمند با ارائه محیط حمایتی برای ساکنان، ضمن ایجاد فرصت‌های گسترده‌ای برای مشارکت در جامعه، آن‌ها را قادر می‌سازد تا به‌طور فعال در خانواده‌ها، محله‌ها و جامعه مدنی رشد. این شهرها نشان‌دهنده تلاش برای توسعه جوامع شهری حمایتگر سالمندان است. این جوامع، در قالب "تشویق افراد سالمند فعال به بهینه‌سازی فرصت سلامتی، مشارکت و امنیت در جهت ارتقای کیفیت زندگی افراد سالمند" تعریف می‌شوند. این هدف باید در چارچوب نیروهای دوگانه پیر شدن جمعیت و شهرنشینی دیده شود که هم‌اکنون به‌عنوان مهم‌ترین روندهای اجتماعی تأثیرگذار بر زندگی در قرن بیست و یکم شناخته شده است [۲]. شهرهای دوستدار سالمند در گزارش سال ۲۰۰۷ سازمان بهداشت جهانی به صورت مشروح مورد بحث قرار گرفته است. در این گزارش هشت مولفه اساس شهرهای دوستدار سالمند را تشکیل می‌دهند که عبارتند از: فضاهای باز و ساختمان‌ها، حمل و نقل، مسکن، مشارکت اجتماعی، احترام و شمول اجتماعی، مشارکت مدنی و اشتغال، ارتباطات و اطلاعات و خدمات سلامت [۳]. این هشت جنبه از زندگی شهری باهم همپوشانی و تعامل دارند، به‌طوری‌که احترام اجتماعی در دسترسی ساختمان‌ها و فضاها و در طیف فرصت‌های شغلی که شهر برای مشارکت اجتماعی، سرگرمی یا اشتغال ارائه می‌دهد، منعکس می‌شود. مشارکت اجتماعی نیز به‌نوبه خود بر شمول اجتماعی و همچنین دسترسی به اطلاعات تأثیر می‌گذارد. مشارکت اجتماعی، مدنی و اقتصادی همچنین تا حدی به قابلیت دسترسی و امنیت فضاهای باز و ساختمان‌های عمومی بستگی دارد.

مناسب نبودن فضای شهری برای حضور استفاده‌کنندگان آن، بر الگوی رفتاری آن‌ها اثر منفی به‌جای می‌گذارد و سلامت فعالیت آن‌ها را در جامعه به خطر می‌اندازد و باعث می‌شود که این افراد تبدیل به ساکنان ماندگار خانه‌های خود شوند و زندگی اجتماعی آنان در چهاردیواری خانه‌هایشان محدود شود. رابطه انسان با فضای شهری و اصولاً محیط انسان‌ساخت، رابطه‌ای مدنی است و کیفیت آن، الگوهای رفتاری مردم را تا حد زیادی شکل می‌دهد. افراد ناتوان و سالمندان همچون افراد سالم قادر به ایجاد چنین رابطه‌ای نیستند؛ زیرا شرایط

محیطی و کالبدی پیرامون خود را مساعد برای ایجاد ارتباط نمی‌بینند و زمانی در فضای عمومی احساس امنیت، آسایش و نظم می‌کنند و از کیفیت محیط بهره‌مند می‌شوند که در آنجا رعایت حقوق شهروندی صورت گیرد [۴]. بنابراین ایجاد فضای شهری دوستدار سالمندان مزایایی نظیر تعاملات اجتماعی با دوستان، احساس شکوه و ارزش، استقلال فردی، ورزش و سلامت فیزیکی و احساس آزادی به همراه خواهد داشت در حالی‌که ابقاء شرایط موجود، احساس ترس و وحشت‌زدگی، جدا افتادگی اجتماعی، افسردگی‌های مزمن، ناتوانی زودرس و در نتیجه کوتاه شدن عمر را به دنبال خواهد داشت. امروزه فراهم نبودن تسهیلات لازم در فضاهای شهری، دسترسی سالمندان به امکانات شهری را نیز با مشکلات مختلفی مواجه کرده و نابسامانی‌های فضای شهری و عدم انطباق آن با نیازها و خواسته‌های سالمندان منجر به منزوی شدن آنان از اجتماع گردیده است؛ بنابراین اصلاح محیط و فراهم کردن تجهیزات موردنیاز به‌گونه‌ای که استقلال فردی، آزادی و عدم احساس خطر از محیط پیرامون خود (اعم از اماکن عمومی، معابر و محیط شهری و...) را برای سالمندان فراهم آورد، زمینه مناسبی را برای عدالت به‌عنوان محور اصلی برنامه‌ریزی شهری به اجتماع، زندگی و فعالیت فراهم می‌سازد. از این رو می‌بایست تمامی فضاهای یک شهر با نیازها و مشکلات شهروندان سالمند و حرکت پیاده آنان سهولت داشته باشد. به همین منظور در طول سال‌های اخیر اقدامات متنوعی باهدف مناسب‌سازی بخش مرکزی شهرها به‌منظور بهره‌مند سازی و حضور پذیری گروه‌های آسیب‌پذیر شهری و نیازمند حمایت انجام گرفته است، باین‌وجود این اقدامات مطلوب ارزیابی نشده است [۵].

در حال حاضر تعداد افراد مسن در محیط‌های شهری به‌طور چشم‌گیری در حال افزایش است. در اغلب کشورها، سریع‌ترین رشد مربوط به گروه سنی ۶۰ سال و بیشتر است. انتظار می‌رود که تعداد افراد در این گروه سنی از ۸۴۱ میلیون نفر در سال ۲۰۱۳ به بیش از ۲ میلیارد نفر در سال ۲۰۵۰ افزایش پیدا کند. جمعیت سالمند در کشورها و مناطق کمتر توسعه‌یافته جهان با سرعت بیشتری از مناطق توسعه‌یافته در حال رشد است. نکته قابل توجه این است که انتظار می‌رود در سال ۲۰۴۷ تعداد افراد ۶۰ سال و بالاتر برای اولین بار در تاریخ و به‌طور جهانی از تعداد کودکان زیر ۱۵ سال تجاوز نماید.

جمعیت سالمندان ایران در سال ۹۵ حدود ۷ میلیون و ۴۱۴ هزار نفر می‌باشد که این جمعیت سهم قابل توجهی از جمعیت کشور به میزان ۹/۳ درصد را دربر می‌گیرد [۶]. جمعیت سالمندان در سال ۹۷ به ۷ میلیون و ۹۹۳ هزار نفر رسیده و نشان‌دهنده رشد نیم میلیون نفری جمعیت سالمندان است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۱۴۳۰ از هر ۴ ایرانی یک نفر سالمند باشد که ۲۵ درصد جمعیت کل کشور را تشکیل می‌دهد؛ روند افزایش جمعیت در حال حاضر ۱/۳ و روند رشد سالمندی در ایران ۳/۴ است که حدود سه برابر روند رشد جمعیت را نشان می‌دهد. طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۵، شهر اصفهان ۲ میلیون نفر جمعیت دارد و حدود ۱۱ درصد آن را سالمندان ۶۰ سال به بالا تشکیل می‌دهند که از میانگین کشوری بالاتر می‌باشد [۷]. بنابراین لازم است محیطی ایجاد شود که توانمندی سالمندان

6 (2) , 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

مهندسی عمران

در آن قابل مشاهده باشد. در این راستا در دی ماه سال ۱۳۹۷ تفاهم نامه سه جانبه طراحی و ایجاد شهر دوستدار سالمند بین شهرداری اصفهان، شورای ملی سالمندان کشور وابسته به سازمان بهزیستی کشور با همکاری صندوق جمعیت سازمان ملل متحد و اداره کل بهزیستی استان اصفهان امضا شد. طبق این تفاهم نامه شهر اصفهان به عنوان پایلوت شهر دوستدار سالمند معرفی شد و از آنجا که درصد سالمندی در مرکز و جنوب شهر اصفهان از دیگر نقاط شهر بالاتر است چهار محله شهرک کاوه، خانه اصفهان، هزار جریب و جلفا به عنوان پایلوت اجرای طرح شهر دوستدار سالمند انتخاب شدند. معیارهایی که باعث شد اصفهان برای این طرح برگزیده شود نخست کلان‌شهر بودن آن و ظرفیت‌های بالفعلی که دارد بود. همچنین نرخ جمعیت سالمندی اصفهان که با ۱۱ درصد از میانگین کشوری که ۹/۳ درصد بوده بالاتر است. به‌علاوه اینکه اصفهان از فرهنگ متعالی برخوردار بوده و سال‌ها مهد تمدن ایرانی اسلامی بوده است. از این گذشته گردشگر پذیر بودن اصفهان در این انتخاب نقش داشته است. در واقع شهرهای دوستدار سالمند در دنیا بیشتر مورد هدف گردشگری قرار می‌گیرند تا برای سایر جوامع الگوسازی شود.

شهر اصفهان در ساختار کالبدی خود از گذشته تا به حال اهمیت و ارزش بسزایی برای فضاهای باز و عمومی و فضاهایی که محل شکل‌گیری اجتماعات و تعاملات اجتماعی است، قائل بوده است؛ لکن با توجه به تحولات و تغییرات به وجود آمده در شهر بخصوص پیدایش بافت های نو در کنار بافت قدیمی، فضاهای یادشده به‌تنهایی پاسخگوی نیاز مردم جهت شکل‌دهی به تعاملات اجتماعی نیستند. این شهر در گذار از محله‌های قدیمی که دارای ساختار اجتماعی منسجم و پیوسته‌ای بوده‌اند به محله‌های امروزی، ایجاد و گسترش و ساماندهی تعاملات اجتماعی را نادیده گرفته است. محله هزار جریب از جمله محلاتی است که نادیده گرفتن نیازهای فضایی مطابق با شهر معاصر را به‌خوبی نشان می‌دهد. این محله با آنکه دارای بافتی مدرن و امروزی است، نتوانسته پاسخگوی نیازهای شهروندانش از جمله سالمندان باشد و همین مسئله منجر به ضعف احساس تعلق ساکنان و حس هویت‌مندی آن‌ها به محل زندگی‌شان می‌شود [۸].

محله هزار جریب در منطقه ۶ و جنوب شهر اصفهان واقع شده است. این محله از شمال به خیابان آزادگان و سعادت‌آباد (حدفاصل میدان آزادی تا چهارراه فرایبورگ)، از جنوب به شرکت آب و فاضلاب، از شرق به اراضی ارتش و از غرب به خیابان هزار جریب محدود می‌شود. این محله دارای وسعت ۱۵۷/۱ هکتار و جمعیت ۱۶۵۲۱ نفر می‌باشد که حدود ۲۱ درصد از آن را سالمندان ۶۰ سال به بالا تشکیل می‌دهد. از این رو جزو نقاط دارای جمعیت سالمند بالا در شهر اصفهان محسوب می‌شود و هم‌اکنون وضعیت نگران‌کننده‌ای دارد. این محله قدمت چندانی در اصفهان ندارد و به دلیل سکونت بسیاری از بازنشسته‌های دولت در این محله، تعداد زنان و مردان پا به سن گذاشته در آن بالا می‌باشد.

از آنجایی که طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی، شهرهای دوستدار سالمند باید ساختارها و خدمات خود را با نیازهای افراد مسن‌تر تطابق دهند؛ بنابراین لازم است محیطی ایجاد شود که افراد سالمند بدون هیچ محدودیتی بتوانند مانند دیگر اقشار جامعه از محیط زندگی خود بهره لازم را ببرند. علیرغم امروزی بودن بافت محله هزار جریب، به

دلیل عدم پاسخگویی فضاهای شهری محله به نیازهای شهروندان و همچنین با توجه به روند روبه رشد سالمندی محله و انتخاب آن به‌عنوان پایلوت اجرای شهر دوستدار سالمند در اصفهان، می‌بایست به ارزیابی فضاهای شهری و ایجاد محیطی متناسب با نیازهای سالمندان در محله هزار جریب پرداخت. از این رو شاخص‌های جهانی شهر دوستدار سالمند که به‌طور کلی در هشت مؤلفه توسط سازمان بهداشت جهانی معرفی شده‌اند، در این پژوهش مورد بررسی و سنجش قرار می‌گیرند. هدف از انجام این پژوهش شناسایی و ارزیابی وضعیت فضاهای شهری محله هزار جریب بر مبنای شاخص‌های شهر دوستدار سالمند سازمان بهداشت جهانی، در راستای برنامه‌ریزی جهت برطرف کردن نیازهای سالمندان این محله می‌باشد. لذا مسئله اصلی پژوهش این است که تا چه حد فضاهای شهری موجود در محله هزار جریب از لحاظ شاخص‌های شهر دوستدار سالمند، پاسخگوی نیازهای سالمندان می‌باشد. این پژوهش همچنین در پی پاسخ به این سؤال است که کدام‌یک از این شاخص‌ها در محله هزار جریب وضعیت مناسب‌تری دارند و می‌توانند پاسخگوی نیازهای سالمندان باشند.

۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

جمعیت مهم‌ترین مبنای برنامه‌ریزی‌ها، خصوصاً برنامه‌ریزی شهری می‌باشد، لذا با مطالعه دقیق روی جمعیت، می‌بایست برای هر کدام از گروه‌های سنی برنامه‌ریزی خاصی لحاظ گردد؛ چراکه تفاوت در ساختارهای سنی، درخواست‌ها و نیازهای خاصی را پدید آورده و برنامه‌ریزی متفاوتی را لازم می‌دارد. در این خصوص سالمندان از جمله اقشار آسیب‌پذیر جامعه می‌باشند که برای آسایش این گروه از جامعه، برنامه‌ریزی جامع و دقیقی در شهر لازم می‌باشد [۹]. پیر شدن جمعیت به‌ویژه جمعیت کهنسالان، برای تمامی کشورهایی که خواستار فراهم آوردن امنیت و رفاه برای تعداد رو به رشد افراد سالمند خود هستند یک چالش واقعی محسوب می‌شود. بنابراین شناخت نیازهای سالمندان و فراهم آوردن محیط مناسب برای آسایش و رفاه آنان یک اولویت محسوب می‌شود [۱۰]. چراکه سالمندان نیازمند بهبود محیط زندگی جهت جبران تغییرات جسمی به سبب پیری هستند [۹].

با ورود به هزاره جدید، سالمندی به یک مسئله عمده جمعیت شناختی و اجتماعی تبدیل شده است. افزایش جمعیت سالمندان در عصر حاضر تا آن اندازه مهم است که سازمان بهداشت جهانی متذکر گردیده که امروزه در سطح جهان، انقلابی در جمعیت‌شناسی در شرف وقوع می‌باشد و به گفته دونمز (۲۰۰۵) در حال حاضر رشد جمعیت افراد بالای ۶۰ سال جهان بیش از رشد جمعیت کودکان است [۱۱]. از سوی دیگر سازمان بهداشت جهانی با طراحی و انتشار "شهر دوستدار سالمند در عرصه جهانی: یک راهنما" در چندین بخش به بررسی روند رشد جمعیت افراد بالای ۶۰ سال در جهان، پیر شدن ساختار جمعیت، سن فعال و سن سالمندی پرداخته است و در ادامه آن شاخص‌های شهر دوستدار سالمند و استانداردهای مربوط به هر شاخص بررسی شده است [۱۲]. سیر صعودی شاخص جمعیتی سالمندان به دلیل افزایش طول عمر انسان‌ها و رشد منفی جمعیت و در عین حال نبود جایگاهی مناسب برای سالمندان در توسعه شهری لزوم توجه و حمایت از آن‌ها را مطرح می‌نماید. بدین

6 (2), 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

مهندسی عمران و معماری

منظور ایجاد شهر دوستدار سالمند ضرورتی برای جامعه امروز است [۱۳].

در حال حاضر ایران مرحله انتقال ساختار سنی جمعیت از جوانی به سالمندانی را تجربه می‌کند. این امر ضرورت شناخت نیازهای سالمندان و برنامه‌ریزی برای پاسخگویی به این نیازها را آشکار می‌سازد. تغییرات جمعیتی گسترده و سریع، ایران را در گروه کشورهای قرار داده است که تا میانه قرن بیست و یکم میلادی ساختار سنی سالخورده خواهند داشت. افزایش جمعیت سالمندان از رشد جمعیت دیگر گروه‌های سنی متفاوت بوده و شواهد اخیر مبتنی بر سرشماری ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که آهنگ رشد بیشتری در پیش گرفته است [۱۴]. سرشماری‌های اخیر در کشور همچنین نشان‌دهنده انفجار سالمندی در سال ۱۴۱۰ می‌باشد، به طوری که ۲۵ تا ۳۰ درصد کشور در سنین بالای ۵۰ سال قرار می‌گیرند [۱۵]. این در حالی است که بسیاری از شهرهای کشور ما حتی از کمترین امکانات نیز برای استفاده مطلوب گروه‌های سالمند برخوردار نیستند و سطح خدمات موجود نیز با معیارهای جهانی، فاصله بسیار دارد [۱۳]. با توجه به خطمشی‌های کنترل جمعیت و ارتقای کیفیت تغذیه و بهداشت و افزایش توقع از زندگی، طبیعی است که ایران در آینده‌های نه‌چندان دور، یکی از بیشترین نسبت‌های جمعیت سالخورده‌گان جهان را به خود اختصاص دهد. باین‌حال به دلیل جمعیت زیاد جوانان در جوامعی مانند ایران، تاکنون بیشتر به نیازهای این قشر پرداخته شده است؛ غافل از اینکه در اثر گذر زمان، همین افراد نسل سالمند آتی را شکل می‌دهند [۱۶]. بنابراین به دلیل آسیب‌پذیر و حساس بودن گروه سنی سالمندان، مطلوب نبودن جایگاه سالمندان در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های جوامع، افزایش مشکلات سالمندان به دلیل کاهش سن بازنشستگی، طول سال‌های فراغت و عدم برخورداری از شغل رسمی و همچنین مطلوب نبودن جایگاه حقوقی سالمندان در سیاست‌گذاری‌های کلان فرهنگی، اجتماعی و رفاهی، می‌بایست با حمایت سایر سازمان‌ها، نیازهای سالمندان و ضرورت توجه به شرایط مؤثر بر آسایش و رفاه آنان به‌عنوان بخش مهمی از معضلات جامعه مشخص شود و در راستای برطرف کردن آن‌ها اقدام نمود [۱۷]. شهر اصفهان در سال ۹۵ حدود ۲ میلیون نفر جمعیت داشته و حدود ۱۱ درصد از جمعیت آن را سالمندان تشکیل می‌دادند [۶]. از طرفی، این شهر در سال ۱۳۹۷ به دلیل داشتن ظرفیت‌های بالفعل، به‌عنوان پایلوت شهر دوستدار سالمند به تصویب نهایی رسید و چهار محله شهرک کاوه، خانه اصفهان، هزارجریب و جلفا که جمعیت سالمندی در آن‌ها بالا می‌باشد، به‌عنوان پایلوت اجرای طرح شهر دوستدار سالمند شهر اصفهان انتخاب شدند. محله هزارجریب، محله‌ای در جنوب شهر اصفهان است که با بافتی مدرن و امروزی نتوانسته به‌خوبی پاسخگوی نیازهای شهروندان باشد و فضایی را برای حضور هرچه بیشتر آن‌ها مهیا سازد، لذا ضرورت بررسی استانداردهای لازم در فضاهای شهری محله هزارجریب برای دستیابی به شهر دوستدار سالمند احساس می‌شود. این محله جزو محله‌های نسبتاً جدید و مرفه نشین شهر اصفهان می‌باشد و ساکنان آن مردمی از فرهنگ‌های مختلف و اغلب تحصیل کرده هستند، مردمی که بیشتر از میان ارتشی‌ها، فرهنگیان و کارمندان بازنشسته معدن می‌باشند. با توجه به اطلاعات اطلس

کلان‌شهر اصفهان و سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، محله هزارجریب جزو نقاط با میانگین سنی بالا در شهر اصفهان می‌باشد که ۲۱ درصد جمعیت آن را سالمندان بالای ۶۰ سال تشکیل می‌دهند؛ بنابراین با توجه به سکونت بسیاری از بازنشسته‌های دولت در آن و همچنین توجه به این مسئله که این گروه سنی نیاز به توجه و مراقبت بیشتری دارند، می‌بایست سیاست‌ها و برنامه‌ها و خدماتی که ارائه می‌شود، در راستای رفع نیازهای این قشر در فضاهای شهری محله هزارجریب باشد.

با توجه به عمده مشکلاتی که سالمندان در فضاهای شهری با آن روبرو هستند؛ از جمله آلودگی صوتی ناشی از ترافیک، موسیقی در خیابان‌های پرتردد، عدم تدارک شرایط برای شرکت سالمندان در رویدادهای اجتماعی و... محله هزارجریب نیز دارای مشکلاتی از این قبیل می‌باشد که باعث شده سالمندان از خانه خارج نشده و در صورت خارج شدن نیز نتوانند مشارکت اجتماعی لازم را داشته باشند و ترجیح بدهند به منازل خود برگردند که به‌نوبه خود استقلال، سلامت جسمی و روانی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ لذا توجه به نیازهای سالمندان محله در فضاهای شهری از جوانب گوناگون اعم از کالبدی، اجتماعی، فرهنگی و... از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و لازم است تا قبل از تبدیل شدن به معضلی بزرگ، با بهره‌گیری از امکانات و خدمات موردنیاز و ظرفیت‌های سازمان‌ها و حتی خود سالمندان راهکارهایی ارائه گردد.

۲-۱- اهداف تحقیق

الف) هدف اصلی:

برنامه‌ریزی فضاهای شهری دوستدار سالمند در محله هزارجریب

ب) اهداف فرعی:

- ۱- ارزیابی میزان تناسب فضاهای شهری محله هزارجریب از لحاظ شاخص فضاهای باز و ساختمان‌ها با نیازهای سالمندان.
- ۲- سنجش میزان تناسب میان فضاهای شهری محله هزارجریب از نظر شاخص مسکن و نیازهای سالمندان.
- ۳- بررسی تناسب میان فضاهای شهری محله هزارجریب از لحاظ شاخص حمل و نقل و نیازهای سالمندان.
- ۴- ارزیابی فضاهای شهری محله هزارجریب از لحاظ حضور پذیری و مشارکت اجتماعی و مدنی سالمندان

۳-۱- سؤالات تحقیق

الف) سؤال اصلی:

تا چه اندازه وضعیت فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص‌های شهر دوستدار سالمند مناسب نیازهای سالمندان می‌باشد؟

ب) سؤال‌های فرعی:

- ۱- تا چه میزان فضاهای شهری محله هزارجریب از لحاظ شاخص فضای باز و ساختمان‌ها متناسب با نیازهای سالمندان طراحی شده است؟

- ۲- تا چه اندازه فضاهای شهری محله هزارجریب از نظر شاخص مسکن پاسخگوی نیازهای سالمندان می‌باشد؟
- ۳- تا چه میزان فضاهای شهری محله هزارجریب در زمینه شاخص حمل‌ونقل، متناسب با نیازهای سالمندان می‌باشد؟
- ۴- تا چه اندازه فضاهای شهری محله هزارجریب بستر ساز حضور پذیری و مشارکت اجتماعی و مدنی سالمندان می‌باشد؟

۴-۱- فرضیه‌های تحقیق

الف) فرضیه اصلی:

وضعیت فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص‌های شهر دوستدار سالمند مناسب نیازهای سالمندان نمی‌باشد.

ب) فرضیه‌های فرعی:

- ۱- فضاهای شهری در محله هزارجریب از لحاظ شاخص فضای باز و ساختمان‌ها متناسب با نیازهای سالمندان طراحی نشده است.
- ۲- فضاهای شهری در محله هزارجریب از لحاظ شاخص مسکن پاسخگوی نیازهای سالمندان نمی‌باشد.
- ۳- در فضاهای شهری محله هزارجریب شاخص حمل‌ونقل متناسب با نیازهای سالمندان نمی‌باشد.
- ۴- فضاهای شهری محله هزارجریب بستر ساز حضور پذیری و مشارکت اجتماعی و مدنی سالمندان نمی‌باشد

۲- روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت توصیفی-تحلیلی است و پارادایم حاکم بر آن کمی می‌باشد. از آنجایی که پژوهش‌های کاربردی برای پاسخگویی به نیازهای جامعه و برای دستیابی به اصول و قواعدی است که در موقعیت واقعی و عملی بکار گرفته می‌شود. از این رو تحقیق حاضر در پی آن است تا با توجه به شاخص‌های شهر دوستدار سالمند به بررسی آن‌ها در فضاهای شهری محله هزارجریب بپردازد تا مشخص شود که محله مورد نظر تا چه اندازه می‌تواند پاسخگوی نیازهای قشر سالمند باشد و تبدیل به محله‌ای دوستدار سالمند شود. با توجه به ماهیت هدف‌گذاری و ابزارهای دستیابی به این اهداف از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و جهت تبیین روش مبانی نظری و به دست آوردن اطلاعات مورد نیاز در زمینه ادبیات شهر دوستدار سالمند، از روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای استفاده شده است. بنابراین با مطالعه کتاب‌ها، تحقیقات و مقالات دیگر پژوهشگران و همچنین جستجو در منابع معتبر اینترنتی، اطلاعات مورد نیاز در زمینه ادبیات و پیشینه تحقیق جمع‌آوری شده است. سپس با توجه به استانداردهای سازمان بهداشت جهانی پرسشنامه‌ای طراحی و با استفاده از نتایج پرسشنامه، به سؤالات اصلی تحقیق پاسخ داد می‌شود. در نتیجه محقق توانسته است به بررسی وضعیت موجود محله هزارجریب برای تبدیل شدن به محله‌ای دوستدار سالمند بپردازد.

۲-۱- ابزار گردآوری داده‌ها

در این پژوهش از دو روش برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است: الف) روش اسنادی و کتابخانه‌ای؛ جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در زمینه ادبیات و پیشینه تحقیق از طریق مطالعه کتاب‌ها، تحقیقات و مقالات دیگر پژوهشگران و همچنین جستجو در منابع معتبر اینترنتی در رابطه با سالمندان و شهر دوستدار سالمند. ب) روش میدانی و پیمایشی؛ تدوین پرسشنامه به منظور بررسی شاخص‌های شهر دوستدار سالمند از نظر شهروندان در فضاهای شهری محله هزارجریب، با استفاده از استانداردهای سازمان بهداشت جهانی.

۲-۲- قلمرو مکانی و زمانی پژوهش

طبق آنچه بیان شد و با توجه به تصویر شماره (۱-۱)، محله هزارجریب که جزو محله‌های نسبتاً جدید شهر اصفهان می‌باشد، در منطقه ۶ و در جنوب شهر اصفهان واقع شده است. این محله از شمال به خیابان سعادت‌آباد و آزادگان (حدفاصل میدان آزادی تا چهارراه فرایبورگ)، از جنوب به شرکت آب و فاضلاب، از شرق به اراضی ارتش و از غرب به خیابان هزارجریب محدود می‌شود. این محله طبق آخرین اطلاعات موجود دارای مساحتی معادل با ۱۵۷/۱ هکتار است و جمعیت آن طبق اطلاعات موجود در سایت شهرداری برابر با ۱۶۵۲۱ نفر می‌باشد.

۳- مبانی نظری

۳-۱- تعریف اصطلاحات و مفاهیم

مفهوم برنامه و برنامه‌ریزی

برنامه‌ریزی ابزاری است که باهدف توسعه و عمران، وضع موجود را به وضعی مطلوب تبدیل می‌نماید و برای رسیدن به این وضع مطلوب می‌بایست به شناخت دقیق و همه‌جانبه از وضع موجود دست‌یافت. به‌طور کلی برنامه‌ریزی فرایند ذهنی و عملی مجموعه‌ای از تصمیم‌گیری‌های سنجیده‌ای است که بر اساس قیودات کمی، کیفی، زمانی و مکانی شیوه دخالت انسان را در موضوعی مشخص بیان می‌کند. برنامه‌ریزی از این نظر فرایند ذهنی است که پشتوانه‌ای فکری برای تصمیم‌گیری دارد و باوجود برخورداری از چنین پشتوانه‌ای تابع قیودات خاص خود است که میزان دخالت انسان را با در نظر گرفتن خصلت زیاده‌طلبی وی کنترل می‌کند [۱۸].

مفهوم فضای شهری

فضای شهری یکی از عناصر ساخت فضایی شهر است که همراه با تاریخ یک ملت در ادوار مختلف به وجود می‌آید، شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود. این عنصر که فعالیت‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی یا سیاسی همواره در آن جریان داشته، همیشه با قلب تاریخ شهر می‌تپید و سرگذشت شهر را رقم می‌زده است. به‌طور کلی فضای شهری به‌عنوان مکان گفتگو و تعامل نیروهای مؤثر بر تحولات شهری معرفی می‌گردد. فضاهای شهری در طول تاریخ بشر، همواره عرصه اجرای کارکردهای اجتماعی و پویای نهادین جامعه بوده‌اند.

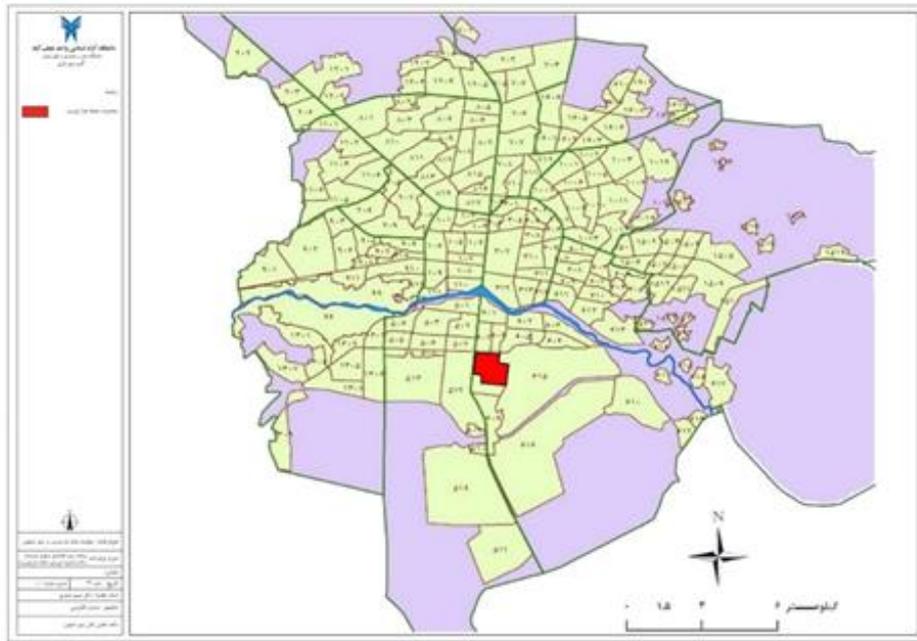
6 (2) , 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

مهندسی و مدیریت ساخت

شکل ۱ نقشه موقعیت محله هزار جریب در شهر اصفهان

برمی‌گیرد. این فعالیت‌ها به دلیل تأثیرپذیری از سایر فعالیت‌ها و فضای اجتماعی، فعالیت‌های نهایی نیز خوانده می‌شوند. شرایط خاص فضاها جهت ایستادن، نشستن، خوردن، بازی کردن و ... هستند که این فعالیت‌ها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند.

نقش فضاهای شهری در رشد تعاملات اجتماعی

فضاهای شهری بستر ساز هویت‌های جمعی در یک جامعه می‌باشند. مکان‌هایی برای گفت‌وگو و هم‌اندیشی‌ها برای سنین مختلف است. گاهی با پیاده کردن فضایی می‌توان در ایجاد فضاهای شهری دارای تعامل مستمر گام برداشت. باید برخی فضاهای شهری وجود داشته باشند که واجد ویژگی‌هایی باشند که تعامل جمعی را تقویت کنند و مجالسی برای ارتباط هرچه بیشتر شهروندان شود. اگر فضاهای شهری را پر و بال بدهیم و به دنبال حفظ و گسترش آن باشیم و به نکات و فاکتورهای مؤثر در مطلوبیت و کیفیت عملکردی یک فضای شهری توجه کنیم و در زمان برنامه‌ریزی برای ایجاد و یا بازآفرینی یک فضای شهری آن‌ها را به کار بندیم، به همان میزان هم می‌توانیم تعاملات اجتماعی را برجسته کنیم [۲۰].

سالمند و فضای شهری

سالمندان از جمله گروه‌های اجتماعی هستند که به دلیل شرایط سنی و کاهش نسبی فعالیت‌های کاری، عمدتاً از فضاهای شهری برای انجام فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی استفاده می‌کنند. فعالیت‌های انتخابی، فعالیت‌هایی هستند که در صورتی که زمان و مکان و بستر محیط اجازه دهد به شکل داوطلبانه صورت می‌گیرد (مانند قدم زدن برای استفاده از هوای پاک و غیره). فعالیت‌های اجتماعی فعالیت‌هایی هستند که به دنبال حضور مردم در یک مکان و در یک‌زمان صورت (مانند گفتگو با بقیه و غیره) می‌گیرند [۱۹].

این فضاها باید به گونه‌ای باشند که در دسترس همه شهروندان قرار گیرند، افراد از وجود آن فضاها احساس رضایت و اطمینان خاطر کنند، تمامی گروه‌های سنی و جنسی توانایی استفاده از آن‌ها را داشته باشند و در طراحی آن‌ها نکات ایمنی، روان‌شناختی، زیباشناختی و اکولوژیکی رعایت شده باشد [۱۹].

انواع فعالیت‌ها در فضای شهری

فضای شهری در عین دارا بودن ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه، مکان‌های کانونی فعالیت‌های عمومی و خصوصی و فعالیت‌های شهری و ضرورت‌های مرتبط بر آن نیز محسوب می‌گردد. این فعالیت‌ها در حالت کلی سه طیف متفاوت را شامل می‌شود:

- دسته اول؛ فعالیت‌های ضروری و بااهمیت را شامل می‌شوند که تحت هر شرایطی اتفاق می‌افتند و ارتباط خاصی با ویژگی‌های منحصربه‌فرد اجتماعی ندارند. فعالیت‌هایی نظیر رفتن به محل کار، یا مدرسه، انجام خرید، انتظار در ایستگاه اتوبوس و سایر فعالیت‌های عمومی و روزمره در این دسته جای می‌گیرند. این طیف از فعالیت‌ها درجات متفاوت از مشارکت اجتماعی را می‌طلبد.
- دسته دوم؛ از فعالیت‌هایی که در فضای شهری انجام می‌شوند را، فعالیت‌های گزینشی و انتخابی تشکیل می‌دهند که در شرایط مناسب و وضعیت دلخواه افراد ضرورت پیدا می‌کنند. قدم زدن در هوای آزاد، توقف و مکث در مکان‌های تفریحی، نشستن و استراحت در مکان‌های جذاب و دیدنی جزء فعالیت‌های انتخابی و موردی به شمار می‌آیند.
- دسته سوم؛ از فعالیت‌هایی که در فضای شهری رخ می‌دهند را، فعالیت‌های اجتماعی تشکیل می‌دهند که بسته به ویژگی‌های فضای شهری طیف گسترده‌ای از روابط متقابل افراد را در

چندین عامل در استفاده از فضای بیرون برای سالمندان مؤثر است، از جمله سطح استقلال، خرد اقلیم، انگیزه، نشستن راحت، حس جهت‌یابی، فرصت‌هایی برای تحریکات حسی، کنترل و نظارت بر محیط، راحتی و آسایش، امنیت و ایمنی، دسترسی راحت به فضاهای بیرون، فرصت‌هایی برای ملاقات دیگران و فعالیت‌های اجتماعی و فرصت‌هایی برای لذت بردن از طبیعت و شرکت در تمرین ورزشی و فعالیت برای سلامت.

نیازها و احتیاجات سالمندان در فضا و محیط‌های شهری

به دلیل مشکلات روانی و فیزیکی، انتظارات افراد مسن از محیط خانه و بیرون متفاوت‌تر از انتظارات گروه‌های دیگر است. مرگ اجتناب‌ناپذیر است، ممکن است منجر به ترک نقش‌های اجتماعی سالمندان در محیط‌های شهری شود. برای بعضی از افراد مسن، تنها زمان‌های استقلال، عظمت و احساس افتخار، آن‌هایی هستند که با دوستان خود و در همان سنین در بیرون از خانه سپری می‌کنند، برخی کارها را انجام می‌دهند، حتی ناچیز (برای مثال بیرون رفتن با نوه یا پرداخت قبض) و احساس می‌کنند که اثربخش و مفید هستند [۲۱].

سالخوردگی جمعیت در ایران

جمعیت ایران همگام با جمعیت جهان رو به سالمندی می‌رود. آمار و ارقام حاصل از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن نشان می‌دهد که تعداد جمعیت سالمند در ایران در دهه‌های اخیر در حال افزایش بوده است. بنابر اعلام وزارت بهداشت و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، از جمعیت ۷۹ میلیونی کشور، ۷ میلیون و ۴۱۴ هزار و ۹۱ نفر یعنی حدود ۹/۳ درصد سالمند هستند. پیش‌بینی می‌شود که درصد سالمندان ایران تا سال ۲۰۲۵ میلادی به ۱۰ درصد و تا سال ۲۰۵۰ به بیش از ۳۰ درصد برسد. بر اساس این پیش‌بینی در سال ۲۰۵۰ درصد جمعیت سالمند در ایران از میانگین جهان و آسیا بیشتر و از هر سه نفر، یک نفر سالمند خواهد بود. همچنین امید به زندگی سالم یا امید به زندگی با سلامت در ایران تعدیل شده و ۱۰ سال کمتر از امید به زندگی (۷۵ سال) است [۱۵].

همانطور که در جدول ۱ آورده شده است، نسبت جمعیت سالمند کشور طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۵ از آهنگ یکنواختی برخوردار نبوده است. جمعیت سالمند کشور پس از کاهش در طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۶۵ از سال ۱۳۷۵ به بعد افزایش یافت. این وضعیت به دلیل اعمال سیاست‌های مختلف جمعیتی و فراز و نشیب‌ها در افزایش و یا کاهش مولد در اثر اعمال سیاست‌های مختلف جمعیتی بود. به گونه‌ای که با کاهش سهم کودکان سهم سالمندان افزایش یافته است. به این ترتیب تعداد جمعیت سالمند ایران (سنین ۶۰ سال و بیش‌تر) از ۱۱۷۳۶۷۹ نفر در سال ۱۳۳۵، به ۷۴۱۴۰۹۱ نفر در سال ۱۳۹۵ رسید. به عبارتی دیگر جمعیت سالمند ۶۰ ساله و بیش‌تر در طی نیم‌قرن اخیر مورد بحث ۶/۳ برابر شد. بدیهی است که از جمله عوامل مؤثر در افزایش جمعیت سالمند کشور در سال‌های اخیر افزایش امید زندگی و کاهش سطح باروری بوده است [۲۲]. با توجه به شاخص سالخوردگی (تعداد افراد ۶۰ سال و بالاتر به ازای هر ۱۰۰ نفر زیر ۱۵ سال) در ایران، این شاخص از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵

روند نزولی داشته و بعد از سال ۱۳۶۵ روند صعودی پیدا کرده و افزایش محسوسی از ۱۷ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۳۸/۶ درصد در سال ۱۳۹۵ مشاهده می‌شود که عمدتاً به سبب کاهش سریع باروری در دو دهه اخیر است [۲۳].

جدول ۱ تعداد و درصد افراد ۶۰ ساله و بالاتر ایران، طی سال‌های ۹۰-۱۳۳۵ گردآورنده: نویسندگان

سال	جمعیت کل	جمعیت افراد ۶۰ سال و بالاتر		شاخص سالخوردگی
		تعداد	درصد	
۱۳۳۵	۱۸۹۲۷۶۴۲	۱۱۷۳۶۷۹	۶/۲	۱۵
۱۳۴۵	۲۴۶۹۱۱۱۸	۱۵۲۷۲۵۱	۶/۲	۱۴
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	۱۷۷۱۶۱۴	۵/۳	۱۲
۱۳۶۵	۴۹۴۲۰۲۷۶	۲۶۸۶۳۵۰	۵/۴	۱۲
۱۳۷۵	۶۰۰۲۳۱۳۲	۳۹۷۸۱۲۷	۶/۶	۱۷
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۵۱۲۱۰۳۸	۷/۳	۲۹
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۶۱۵۹۶۷۶	۸/۲	۳۵
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۴۱۴۰۹۱	۹/۳	۳۸/۶

مطابق پیش‌بینی سازمان بهداشت جهانی در سال ۲۰۵۰، درصد افراد بالای ۶۰ سال جمعیت ایران به ۳۳ درصد افزایش خواهد یافت. همچنین مطابق پیش‌بینی سازمان ملل، ایران نیز در آینده‌ای نزدیک بیشترین افزایش جمعیت سالخورده را خواهد داشت؛ بر اساس پیش‌بینی‌ای که در سناریوی حد متوسط سازمان ملل انجام شده است - بازنگری شده در سال ۲۰۱۷ - تا سال ۲۰۵۰ نزدیک ۳۲/۱ درصد از کل جمعیت ایران در سنین بالای ۶۰ سال قرار خواهد گرفت، یعنی کمی کمتر از یک‌سوم کل جمعیت ایران سالخورده خواهند بود [۲۳].

تاریخچه شهر دوستدار سالمند

اولین برنامه اقدام بین‌المللی مربوط به پیری و سالمندان توسط مجمع جهانی در سال ۱۹۸۲ در وین تصویب شد. این برنامه به سالمندی به‌عنوان وضعیتی اشاره دارد که نیاز به چشم‌انداز کاملی از نظر سطوح بین‌المللی، ملی و محلی دارد. سپس در سال ۱۹۹۱، کشورهای عضو سازمان ملل متحد اصول سازمان ملل برای افراد سالمند را بر اساس طرح بین‌المللی وین، تصویب کردند. این پنج اصل که به‌عنوان پایه و اساس رویکرد شهرهای دوستدار سالمند و مبنای مفهوم آن می‌باشند، عبارت‌اند از: اصل اول "استقلال"، به این معنا که سالمندان باید نیازهای اساسی یک انسان را داشته باشند. اصل دوم که "مشارکت" می‌باشد، درباره مشارکت در زندگی اجتماعی و مدنی است. اصل سوم "مراقبت" است. طبق اصل مراقبت، افراد مسن‌تر باید به خانواده، جامعه و مراقبت‌های بهداشتی دسترسی داشته باشند که به‌عنوان سطح بهینه رفاه جسمی، روانی و روانی آن‌ها در نظر گرفته می‌شوند. دو اصل دیگر که مبنایی برای مفهوم شهرهای دوستدار سن فراهم می‌کنند، خود شکوفایی و کرامت هستند.

6 (2) , 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

برنامه اقدام بین‌المللی وین برای بیری (۱۹۸۲)
تصویب اصول پایه و اولیه شهر دوستدار سالمند توسط سازمان ملل (۱۹۹۱)
ارائه چارچوب سیاسی "سالمندی فعال" توسط سازمان بهداشت جهانی (۲۰۰۲)
میثاق "شهرهای دوستدار سالمند جهانی" توسط سازمان بهداشت جهانی (۲۰۰۵)
انتشار کتاب "شهرهای دوستدار سالمند جهانی" توسط سازمان بهداشت جهانی (۲۰۰۷)
پیشنهاد ایجاد کمیسیون های دوستدار سالمندی در امریکا
ایجاد شبکه جهانی شهر های دوستدار سالمند توسط سازمان بهداشت جهانی
تلاش برای اجرای سیاست های مطرح شده در سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۰ (۲۰۱۰)
تلاش ۱۸ کشور و چندین دانشگاه در سراسر دنیا در راستای توسعه شهر دوستدار سالمند (۲۰۱۲)

شکل ۲ مرور اجمالی بر تاریخچه شهر دوستدار سالمند

نظریات پیرامون سالمندی

جامعه شناسان الگوهای گوناگونی را از سالمندی افراد ارائه کرده‌اند تا تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی را بر پیر شدن نشان دهند. یکی از این نظریه‌ها، نظریه کارکردگرایی است که جامعه را به‌عنوان سیستمی در نظر می‌گیرد که کلیه اجزا و عناصر آن برای حفظ ثبات و تعادل سیستم، دارای کارکرد با تأثیر مثبت هستند. مسائل اجتماعی سالخورده‌گی را از زاویه خوش‌بینانه مورد توجه قرار می‌دهند و عنوان می‌کنند که این تغییر و تحولات در وضعیت سالخورده‌گان در نهایت به نفع همگان از جمله خود سالخورده‌گان است [۱]. (شکر بیگی، ۱۳۹۷: ۶۱ و ۶۲). در سال ۱۹۹۰، "Mevdeev" در یک بررسی عالی اظهار داشت که بیش از ۳۰۰ نظریه قدیمی وجود دارد و این تعداد در حال افزایش است. این یک نتیجه طبیعی از این واقعیت است که ما به سرعت درک خود را از پدیده‌های طبیعی که با پیری با استفاده از روش‌ها و ایده‌های جدید تجربی مرتبط‌اند، بهبود

می‌بخشیم؛ بنابراین، وظیفه مرور این نظریه‌ها روزبه‌روز دشوارتر می‌شود زیرا آن‌ها یا بسیار برگزیده‌اند و یا در حال حاضر از مد افتاده‌اند [۱]. (Vina, 2007: 250).

انواع سالمندی بر اساس الگوهای متفاوتی از نظر اندیشمندان و نظریه‌پردازان شامل موارد زیر می‌باشد:

- گونه نخست: سالمندی به لحاظ زمانی، روانی، اجتماعی و بیولوژیک و جمعیت‌شناسی
- گونه دوم: سالمندی به لحاظ پویا (فعال)، ایستا (غیرفعال) بودن
- گونه سوم: گونه‌های عادت‌ی و ادراکی در سالمندان
- گونه شناسی سالمند در خانواده: الف) گونه شناسی محوری، ب) گونه شناسی پیرامونی، ج) گونه شناسی حاشیه‌ای، د) گونه شناسی خارجی و ه) گونه شناسی گمنام [۲۴].

۲-۳- پیشینه داخلی و خارجی پژوهش

در جدول ۲ خلاصه‌ای از پیشینه داخلی و در جدول ۳ خلاصه‌ای از پیشینه خارجی پژوهش جمع بندی شده است. در زمینه وجود تشابه و تفاوت‌های پژوهش‌های پیشین با پژوهش حاضر، علیرغم امکان وجود ساختار و چارچوب نظری تقریباً مشابهی بین آن‌ها، می‌توان گفت که تاکنون بررسی فضاهای شهری از دیدگاه شهر دوستدار سالمند در محله هزارجریب صورت نگرفته است. از این نظر با بررسی شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در این محله می‌توان پژوهش حاضر را از دیگر پژوهش‌ها متمایز دانست؛ زیرا پژوهش‌های مربوط به سالمندی در ایران کم‌شمار و گستره متغیرهایی که در این معهود تحقیقات اندازه‌گیری می‌شوند، بسیار محدود و در بیشتر موارد محدود به اطلاعات سلامت است.

جدول ۲ پیشینه داخلی پژوهش

نویسنده	عنوان پژوهش	سال	روش کار	نوع پژوهش	دستاوردها
قلعه نوعی و همکاران	ارزیابی میزان مطابقت فضاهای شهری با شاخص‌های شهر دوستدار سالمند نمونه موردی: خیابان چهارباغ عباسی	۱۳۹۶	در این پژوهش توصیفی-تحلیلی از مطالعات کتابخانه‌ای برای استخراج شاخص‌های مرتبط با کیفیت فضاهای شهری در شهرهای دوستدار سالمند استفاده شده است. سپس برای سنجش شاخص‌ها، بر اساس روابط تعریف‌شده توسط نگارندگان و استانداردها، از نرم‌افزار GIS مطالعات میدانی استفاده شده	مقاله	در نتیجه پژوهش شاخص‌هایی مانند دسترسی به سرویس‌های بهداشتی، دسترسی به حمل‌ونقل عمومی و دسترسی به فضاهای به‌عنوان مطلوب‌ترین شاخص‌ها و شاخص‌هایی مانند ابعاد و اندازه بلوک‌های ساختمانی و نیز فضاهای عابر پیاده به‌عنوان ضعیف‌ترین شاخص‌ها در این خیابان شناخته شدند
امین جعفری و همکاران [۲۵]	تبیین جامعه‌شناختی سالمندی پویا با تأکید بر سرمایه فرهنگی در شهر اصفهان	۱۳۹۶	پژوهش حاضر از نظر کنترل شرایط پژوهش، یک بررسی پیمایشی و از نظر هدف، یک بررسی کاربردی و از نوع روش‌های تحقیق مقطعی است. نمونه‌گیری با روش سهمیه‌ای با محوریت جنسیت و منطقه مسکونی و وضعیت معیشتی انجام گرفته است و جهت جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردیده است	مقاله	نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین سرمایه فرهنگی و سالمندی پویا رابطه معنادار آماری وجود دارد و در خصوص متغیرهای پیشینه‌ای (تاهل، شغل، درآمد، سن، مسکن و جنس) میانگین برخورداری از سالمندی پویا در پروژه‌های مختلف متفاوت مشاهده شده است.
اسلامی، ش. [۹]	برنامه‌ریزی شهری برای ایجاد شهر دوستدار سالمند مطالعه موردی: شهر اردبیل	۱۳۹۶	روش تحقیق از نوع اکتشافی و بر اساس ماهیت، توصیفی تحلیلی بوده است. از روش کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی برای گردآوری اطلاعات استفاده گردیده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از انواع مدل‌ها و تحلیل‌های آماری موجود محیط نرم‌افزار SPSS و Demproj (۴) بهره برده شده است. همچنین در فرایند دستیابی به شاخص‌های نهایی	پایان نامه	نتایج تحقیق حاضر در بعد جمعیت حاکی از افزایش چشم‌گیر جمعیت سالمند در شهر اردبیل بود به طوری این جمعیت در سال ۲۰۵۱ به بیش از چهار برابر خواهد رسید و همچنین در تحلیل شاخص‌های شهر دوستدار سالمند در شهر اردبیل، تنها شاخص ارتباطات و اطلاعات وضعیت قابل قبولی نسبت به سایر شاخص‌ها داشت. ۷ شاخص دیگر به ترتیب شاخص حمل و نقل، مشارکت اجتماعی، مسکن، سلامت

و بهداشت، تکریم و تلفیق و اجتماعی، مشارکت در امور مدنی و اشتغال، فضای بیرونی و ساختمانها پایین تر از میانگین نظری یعنی (۱) میانگین به دست آورده اند

شهر دوستدار سالمند از داده های ارائه شده از سوی سازمان بهداشت جهانی استفاده شده است.

نتایج تحقیق نشان می دهد که میانگین وضعیت مسکن، میزان مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی و خدمات سلامت در بین سالمندان مورد مطالعه در حد متوسط به پایین می باشد و میانگین شاخص احترام در بین سالمندان در حد متوسط است و میزان هرکدام از شاخص های شهر مطلوب سالمندان به جز شاخص مسکن، بر حسب نوع مسکن و منطقه سکونت پاسخگویان تفاوت معنی داری باهم ندارند	مقاله	روش تحقیق پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی از نوع کاربردی و شیوه جمع آوری داده ها و اطلاعات اسنادی و پیمایشی بوده و از ابزار پرسشنامه برای گردآوری داده ها استفاده شده است، با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه مشخص شد. در روش تجزیه و تحلیل داده ها از آزمون های پیشرفته آماری و مدل یابی معادلات ساختاری (SEM) استفاده شده است.	۱۳۹۸	ارزیابی شهر تبریز از منظر شاخص های شهر مطلوب سالمندان	قنبری [۲۶]
--	-------	--	------	---	------------

جدول ۳. پیشینه خارجی پژوهش

نویسنده	عنوان پژوهش	سال	روش کار	نوع پژوهش	دستاوردها
Ben noon و همکاران [۲۷].	بزرگسالان سالمند در فضاهای باز عمومی: تفکیک سن و جنس	۲۰۱۸	این پژوهش به نقش مهم محیط بیرونی به عنوان محل برگزاری فعالیت های اجتماعی در میان بزرگسالان سالمند توجه می کند	مقاله	یافته ها بیشتر بر سطح بالای تجربه تنهایی توسط بزرگسالان مسن تاکید می کند که به نظر نمی رسد صرفاً با حضور در فضای عمومی کاهش یابد یافته های پژوهش نشان می دهد که شهر
Fatmah و همکاران [۲۸].	آمادگی شهر های دوستدار سالمند توسعه یافته: مطالعه موردی از شهر اندونزی Depok	۲۰۱۹	استفاده از یک طرح کیفی شامل ۵۰ خبرنگار از طریق مصاحبه های عمیق و تکنیک های بحث گروهی با استفاده از نمونه گیری هدفمند برای ارزیابی شهر دپک برای رسیدن به یک شهر دوستدار سالمند	مقاله	ردپک به دلیل دارا بودن مشکلات زیرساختی هنوز به عنوان یک شهر دوستدار سالمند آماده پنداشته نشده و هنوز به زمان نیاز دارد تا به شهری دوستدار سالمند که در آن جوامع مکان مناسبی برای زندگی رشد و پیری می باشد، دست یابد.
Buckner و همکاران [۲۹].	شهر های دوستدار سالمند در حال توسعه: یک ابزار ارزیابی مبتنی بر شواهد	۲۰۱۹	یک ابزار ارزیابی مبتنی بر شواهد برای ابتکارات دوستدار سالمند را توصیف می کند که توسعه آن توسط کارهای میدانی در لیوریول و بریتانیا انجام شده است	مقاله	این مقاله با استفاده از نمونه های انتخاب شده از لیوریول، نشان می دهد که چگونه ابزار ارزیابی می تواند برای هدایت سیاست گذاری و عمل در بافت های مختلف شهری با تمرکز بر دوستدار سالمند بودن به کار گرفته شود.
Lee, K.H و همکاران [۳۰].	توسعه شاخص های شهر دوست دار سالمند در کره جنوبی	۲۰۲۰	بررسی وضعیت سالمند دوستانه بودن ۱۶ شهر و استان کره با استفاده از شاخص های دوستدار سالمند منتخب از مطالعات قبلی و ارائه یک چارچوب اساسی برای مقایسه دوره های با استفاده از ۵۲ شاخص.	مقاله	یافته ها نشان می دهند که منطقه برای سالمند دوستانه بودن آماده نیست و بنابراین دولت های محلی باید تلاش کنند تا آن را بهبود بخشند. همچنین درجه شهرنشینی هم بطور مثبت و هم منفی بر شاخص های دوستدار سالمند تأثیر می گذارد.

با جمع بندی مجموع نظریات افراد و سازمان های مختلف در خصوص شهر دوستدار سالمند چنین به نظر می رسد که هرکدام از آن ها برای شناخت شهر دوستدار سالمند و اینکه چه عواملی در شکل گیری آن تأثیر دارند چندین شاخص را مورد بررسی قرار داده اند. با توجه به نظریات مطرح شده در جدول (۴) و همچنین با در نظر گرفتن تعداد امتیاز هر شاخص (تعداد تکرار هر شاخص)، از جمله عواملی که بنیان های اصلی شهر های دوستدار سالمند را شکل می دهند، به ترتیب می توان به خدمات سلامت، احترام و شمول اجتماعی، مشارکت اجتماعی، مشارکت مدنی و اشتغال، فضای باز و ساختمان ها، اطلاعات و ارتباطات، مسکن و در آخر به حمل و نقل اشاره نمود؛ بنابراین در پژوهش حاضر این شاخص ها در سطح محدوده مورد مطالعه مورد بررسی قرار گرفته اند.

۴- چارچوب نظری پژوهش

سیر تحول دیدگاه ها، گویای آن است که محدودیت های جسمی دوران سالمندی علت عمده مشکلات و نیازهای سالمندان است. از دیدگاه ارگونومی محیطی ضروری است تا با ایجاد فضاهایی متناسب با محدودیت های جسمی و به واسطه آن توان بخشی محیطی موانع بسیاری از تحقق سالمندی فعال را از میان بر خواهد داشت و با مهیاسازی بستر فیزیکی مناسب مسیر حضور مؤثر سالمندان در جامعه و جلوگیری از وابستگی زودرس آنان را هموار نمود. تلاش برای انسان محور کردن فضا باید برای همه طراحان در اولویت قرار گیرد همان چیزی که شهرسازی و معماری ارگونومیک به دنبال آن است، بیش از همه برای معماران و شهر سازان، یعنی کسانی که در یک تمدن کم و بیش شهرنشین مسئول نظام بخشیدن به فضا هستند اهمیت دارد [۵].

6 (2), 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

جدول ۴ شاخص های شهر دوستدار سالمند از دیدگاه های مختلف

شاخص ها	شاخص ها														
	تعداد شاخص ها	امنیّت	هویت فرهنگ میزبانی	استقلال	خدمات سلامت	اینجی و سهولت تردد	اطلاعات و ارتباطات	حمل و نقل	مشارکت مدنی و اشتغال	مشارکت اجتماعی	احترام و شمول اجتماعی	فرهنگی و تفریحی	مسکن	فضای باز و ساختمان ها	پژوهش
سازمان بهداشت جهانی	۸			•		•	•	•	•	•	•	•	•	•	
وزارت توسعه اجتماعی سالمندان نیوزلند	۷		•	•	•			•	•	•			•		
منک و همکاران	۷				•			•	•	•	•		•	•	
اداره سلامت کانادا	۴	•		•						•	•				
ابتکار عمل برتر آمریکا	۵			•	•				•	•	•				
انجمن شهر منچستر	۶				•			•	•	•				•	
شورای مشورتی شهر دوستدار سالمند پورتلند	۸				•		•	•	•	•			•	•	
دپارتمان جوامع و دولت محلی ، انگلستان	۶				•				•	•	•		•	•	
انجمن افراد بازنشسته آمریکا	۵				•			•					•	•	
مجموع تعداد شاخص ها	-	۱	۱	۳	۱۳	۲	۹	۸	۱۲	۱۲	۱۲	۲	۹	۱۱	

از جنوب به شرکت آب و فاضلاب، از شرق به اراضی ارتش و از غرب به خیابان هزارجریب محدود می شود.

۵- معرفی محدوده مورد مطالعه

در این قسمت به معرفی محدوده مورد مطالعه و بیان ویژگی های آن در ابعاد جمعیتی-اجتماعی، اقتصادی و کالبدی پرداخته می شود.

۵-۲- نسبت جنسی

بر اساس آمارهای جمعیتی محله هزارجریب در سال ۱۳۹۵، تعداد زنان ۸۵۱۹ نفر در برابر ۸۰۰۲ نفر مرد گزارش شده است که نسبت جنسی آن ها برابر با ۱۰۶ می باشد. بدین معنا که در برابر ۱۰۰ مرد، ۱۰۶ زن وجود دارد. این نسبت با توجه به آمار سال ۱۳۹۰ که تعداد ۹۲۷۴ نفر زن در مقابل ۸۶۱۹ نفر مرد بوده، برابر با ۱۰۸ می باشد.

۵-۱- موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه پژوهش حاضر همان طور که در فصل اول نیز عنوان شد، محله هزارجریب است که واقع در شمال شرقی منطقه ۶ شهر اصفهان می باشد. محله هزارجریب، از شمال به خیابان سعادت آباد و آزادگان (حدفاصل میدان آزادی تا چهارراه فرایبورگ)،

6 (2) , 2021

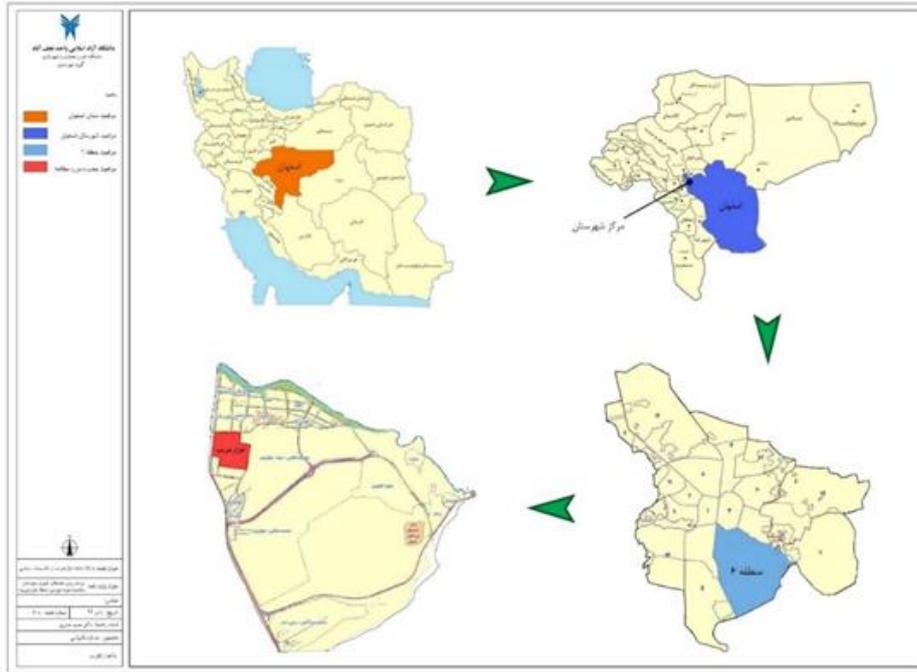
دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

این امر نشان‌دهنده این است که نسبت جنسی در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است.

شکل ۳ نقشه جایگاه محله هزارجریب در تقسیمات سیاسی

شکل ۴ نقشه محدوده خیابان‌های محله هزارجریب

سالمندان در این محله نیز افزایش یافته و به ۳۰۷۸ نفر رسیده است. این محله با وجود کاهش جمعیتی که در طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰ با آن روبرو بوده، تعداد ۳۹۱ نفر به تعداد سالمندان آن افزوده شده است. در نهایت در سال ۱۳۹۵ تعداد سالمندان محله هزارجریب به ۳۴۶۹ نفر رسیده است که از این تعداد ۱۶۷۰ نفر زن و ۱۷۹۹ نفر

۳-۵- تحولات جمعیتی سالمندان محله هزارجریب
طبق جدول (۵) در محله هزارجریب تعداد کل سالمندان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۲۰۹۹ نفر بوده که از این تعداد ۸۷۲ نفر زن و ۱۲۲۷ نفر مرد می‌باشند. با افزایش جمعیت طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۵، تعداد

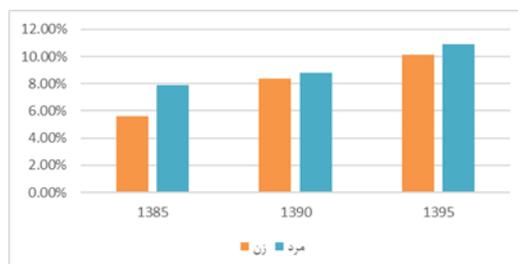
مرد بوده و به طور کلی ۲۱ درصد از جمعیت کل محله را تشکیل می‌دهند.

جدول ۵ جمعیت بالای ۶۰ سال طی سال های ۹۵-۱۳۸۵

دوره آماری	جمعیت بالای ۶۰ سال		درصد از کل جمعیت محله در همان دوره		کل جمعیت محله
	زن	مرد	زن	مرد	
۱۳۸۵	۸۷۲	۱۲۲۷	۵۶۳	۷۹۳	۱۵۴۷۹
۱۳۹۰	۱۴۹۹	۱۵۷۹	۸۳۸	۸۸۲	۱۷۸۹۳
۱۳۹۵	۱۶۷۰	۱۷۹۹	۱۰۱۱	۱۰۸۹	۱۶۵۲۱

منبع: سرشماری نفوس و مسکن ۹۵-۱۳۸۵

همان‌طور که از شکل (۵) قابل مشاهده می‌باشد، تعداد سالمندان محله هزار جریب طی یک دهه گذشته افزایش یافته است. در سال ۱۳۸۵ تعداد زنان سالمند این محله بسیار کمتر از تعداد مردان سالمند آن بوده است، این در حالی است که با روند صعودی این جمعیت در سال ۱۳۹۵، تعداد زنان سالمند محله به تعداد مردان سالمند آن بسیار نزدیک شده است.

شکل ۵ نمودار درصد جمعیت سالمندان به تفکیک جنسیت طی سال های ۹۵-۱۳۸۵

۴-۵- معرفی جامعه آماری پژوهش

جامعه آماری این پژوهش را کلیه شهروندان بالای ۶۰ سال سن که طبق استانداردهای جهانی سالمند تلقی می‌گردد، در محله هزار جریب تشکیل می‌دهند که بر اساس آمار سال ۹۵ برابر با ۳۴۶۹ نفر بوده و از این تعداد ۱۷۹۹ نفر مرد و ۱۶۷۰ نفر زن می‌باشند.

۵-۵- روش نمونه‌گیری

انجام هر تحقیق عملی مستلزم صرف هزینه و زمان است، به همین دلیل امکان بررسی کامل جمعیت (جامعه) به صورت سرشماری وجود ندارد، لذا پژوهشگران با توجه به چنین واقعیتی درصدی بر می‌آیند که از طریق نمونه‌گیری اطلاعات احتمالی را با استفاده از تحلیل داده‌های به دست آمده پیرامون نمونه به دست آورند و در نهایت از طریق تعمیم این اطلاعات را به جامعه اصلی منتسب نمایند. در این پژوهش از آنجاکه هر فرد در نمونه‌گیری شانس برابر و معینی برای انتخاب شدن دارد؛ لذا از شیوه نمونه‌گیری احتمالی تصادفی بهره گرفته شد و حجم نمونه از طریق فرمول کوکران که یکی از پرکاربردترین روش‌ها برای محاسبه حجم نمونه آماری می‌باشد، طبق فرمول زیر محاسبه گردید:

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{N \cdot d^2 + t^2 \cdot p \cdot q}$$

که در آن:

N: تعداد کل جامعه آماری (تعداد سالمندان بالای ۶۰ سال) = ۳۴۶۹ نفر

t: ۱/۹۶

d: تقریب در برآورد پارامتر مورد مطالعه = ۰/۰۵

p و q: احتمال و عدم احتمال وجود صفت = ۰/۵ می‌باشد (صفری شالی، ۱۳۹۴: ۱۲۴).

$$n = \frac{3469 \cdot (1/96)^2 \cdot 0/5 \cdot 0/5}{3496 \cdot (0/05)^2 + (1/96)^2 \cdot 0/5 \cdot 0/5} = 346$$

بنابراین طبق محاسبه انجام شده بر اساس این فرمول، تعداد حجم نمونه ۳۴۶ نفر برآورد گردید. لازم به ذکر است پرسشنامه تحقیق به صورت کاغذی برای افرادی که در دسترس بودند و همچنین به صورت الکترونیکی برای افرادی که پست الکترونیک آن‌ها در اختیار قرار داشتند، منتشر گردید.

جدول ۶ تعیین حجم نمونه آماری

حجم جامعه مورد مطالعه (سالمندان بالای ۶۰ سال)	۳۴۶۹
خطای اندازه‌گیری	۰/۰۵
خروجی اندازه‌گیری	۳۴۶

منبع: نگارنده

۵-۶- روش تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش

برای پاسخ به سؤالات پرسشنامه در این پژوهش همان‌طور که عنوان شد، از طیف لیکرت استفاده شده است. طیف لیکرت یک مقیاس فاصله‌ای است که گزینه‌های جوابیه در آن نشانگر میزان موافقت یا مخالفت پاسخگو نسبت به یک موضوع یا مفهوم معین اعم از مثبت یا منفی می‌باشد. جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده، که شامل اطلاعات آماری جمعیتی می‌شود، ابتدا از نرم افزار Excel برای دسته‌بندی اطلاعات خام بهره گرفته شده و سپس برای ارزیابی و وزن دهی داده‌های حاصل از نظرات سالمندان، از نرم افزار SPSS استفاده شده است.

۶- یافته‌ها، تجزیه و تحلیل پژوهش و نتیجه‌گیری

۶-۱- آزمون فرضیات

در این قسمت با استفاده از مقدار میانگین محاسبه شده برای هر یک از گویه‌ها، شاخص‌های هشتگانه شهر دوستدار سالمند و شاخص شهر دوستدار سالمند کلی، از آزمون t-تک نمونه‌ای بهره گرفته شده است. در ادامه به انجام آزمون بر روی هریک از فرضیه‌های این پژوهش پرداخته می‌شود و پذیرش و یا رد آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۶-۲- فرضیه اصلی

"وضعیت فضاهای شهری محله هزار جریب براساس شاخص‌های شهر دوستدار سالمند مناسب نیازهای سالمندان نمی‌باشد." جهت بررسی این فرضیه، میانگین کلی شاخص شهر دوستدار سالمند محاسبه و برای آزمون این فرضیه نیز از آزمون t-تک نمونه‌ای استفاده شده است. در این آزمون اگر مقدار Sig کوچک‌تر از ۰/۰۵ باشد، لذا

فرض برابری میانگین شاخص شهر دوستدار سالمند کلی با میانگین فرضی ۳ رد شده و بزرگتر و یا کوچکتر از آن مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ بدین صورت که اگر میانگین شاخص شهر دوستدار سالمند کلی از عدد ۳ بزرگتر باشد؛ بدین معنا است که وضعیت فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص شهر دوستدار سالمند کلی بیشتر از حد متوسط و بنابراین مناسب سالمندان است. در عین حال اگر میانگین شاخص شهر دوستدار سالمند کلی از عدد ۳ کوچکتر باشد؛ بدین معنا است که وضعیت فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص شهر دوستدار سالمند کلی کمتر از حد متوسط است و مناسب سالمندان نمی‌باشد.

- تک نمونه‌ای و آماره های آن در رابطه با فرضیه جدول ۷ نتایج آزمون

اصلی	
شاخص	شهر دوستدار سالمند کلی
آماره t	-۱۶/۰۱
Df	۳۴۵
Sig.	۰/۰۰*
میانگین	۲/۷۱
تفاوت میانگین	-۰/۲۹

بر اساس محاسبات انجام شده برای شاخص کلی شهر دوستدار سالمند که در جدول ۷ آورده شده است، از آنجایی که مقدار Sig به دست آمده کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد، لذا فرض برابری میانگین شاخص شهر دوستدار سالمند کلی با نمره ۳ رد می‌شود؛ بنابراین با توجه به مقدار میانگین شاخص شهر دوستدار سالمند کلی که برابر با ۲/۷۱ است، می‌توان نتیجه گرفت از آنجاکه این مقدار از میانگین فرضی ۳ کوچکتر است؛ لذا مناسب بودن وضعیت فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص شهر دوستدار سالمند کلی کمتر از حد متوسط است؛ یعنی وضعیت فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص شهر دوستدار سالمند کلی مناسب سالمندان نمی‌باشد، لذا فرضیه الف-۱ پذیرفته می‌شود.

۳-۶- فرضیات فرعی

فرضیه فرعی ب-۱

"فضاهای شهری در محله هزارجریب از لحاظ شاخص فضای باز و ساختمان‌ها متناسب با نیازهای سالمندان طراحی نشده است." به منظور بررسی فرضیه بالا، میانگین کلی شاخص فضاهای باز و ساختمان‌ها، توسط میانگین ۷ گویه مربوط به این شاخص محاسبه و از آزمون t- تک نمونه‌ای برای آزمون فرضیه مورد نظر استفاده شده است. همانند فرضیه قبلی، نتایج آزمون فرضیه فرعی ب-۱ در جدول (۸) نشان داده شده است.

- تک نمونه‌ای و آماره های آن در رابطه با فرضیه جدول ۸ نتایج آزمون

فرعی ب-۱	
شاخص	فضای باز و ساختمان‌ها
آماره t	۵/۶۲
Df	۳۴۵
Sig.	۰/۰۰*
میانگین	۳/۱۶
تفاوت میانگین	۰/۱۶

همان‌طور که در جدول ۸ مشاهده می‌شود، مقدار Sig محاسبه شده برای شاخص فضای باز و ساختمان‌ها کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد. لذا فرض برابری میانگین شاخص فضای باز و ساختمان‌ها با میانگین فرضی ۳ رد می‌شود؛ بنابراین طبق میانگین این شاخص که برابر با ۳/۱۶ می‌باشد و از میانگین فرضی ۳ بزرگتر است؛ لذا مناسب بودن وضعیت فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص فضای باز و ساختمان‌های محله بیشتر از حد متوسط است؛ بدین معنا که فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص فضای باز و ساختمان‌ها متناسب با نیازهای سالمندان طراحی شده است؛ لذا فرضیه ب-۱ رد می‌شود.

فرضیه فرعی ب-۲

"فضاهای شهری در محله هزارجریب از لحاظ شاخص مسکن پاسخگوی نیازهای سالمندان نمی‌باشد." جهت آزمون این فرضیه نیز از آزمون t- تک نمونه‌ای استفاده شده است. طبق محاسبات انجام شده برای شاخص مسکن، مقدار میانگین این شاخص، از میانگین ۴ گویه مربوط به این شاخص محاسبه شده است. همانند فرضیه قبلی، بر اساس یافته‌های به دست آمده در جدول (۹) برای شاخص مسکن، از آنجاکه مقدار Sig کوچکتر از ۰/۰۵ است، لذا فرض برابری میانگین شاخص مسکن با میانگین فرضی ۳ رد می‌شود.

- تک نمونه‌ای و آماره های آن در رابطه با فرضیه جدول ۹ نتایج آزمون

فرعی ب-۲	
شاخص	مسکن
آماره t	3/32
Df	۳۴۵
Sig.	۰/۰۰*
میانگین	۳/۱۰
تفاوت میانگین	۰/۱۰

با توجه به مقدار میانگین شاخص مسکن که برابر با ۳/۱۰ است، می‌توان نتیجه گرفت که چون این مقدار از میانگین فرضی ۳ بزرگتر است؛ لذا مناسب بودن وضعیت فضاهای شهری محله هزارجریب بر اساس شاخص مسکن بیشتر از حد متوسط است؛ بدین معنی که فضاهای شهری در محله هزارجریب از لحاظ شاخص مسکن پاسخگوی نیازهای سالمندان می‌باشد، لذا فرضیه ب-۲ رد می‌شود.

فرضیه فرعی ب-۳

"در فضاهای شهری محله هزارجریب شاخص حمل و نقل متناسب با نیازهای سالمندان نمی‌باشد." با توجه به مقدار میانگین شاخص حمل و نقل که از میانگین ۸ گویه مربوط به این شاخص به دست آمده و همچنین با بهره‌گیری از آزمون t- تک نمونه‌ای به بررسی فرضیه مورد نظر پرداخته شده است.

6 (2) , 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

مهندسی معماری و شهرسازی

تبیین برنامه‌ریزی فضاهای دوستدار سالمند، نمونه موردی: محله هزارجریب

- جلوگیری از روان شدن آب ناودان ها در خیابان های شیخ کلینی، فرابورگ، استقلال در زمستان که موجب یخ زدگی پیاده رو می شود از طریق هدایت آنها به جوی آب

۷-۲- پیشنهادات و راهکارها در رابطه با شاخص مسکن

طبق بررسی های میدانی در محله هزارجریب شاخص مسکن از جمله شاخص هایی است که رضایت سالمندان از آن بیشتر از حد متوسط بوده است. با این حال بیشترین ناراضی پاسخگویان مربوط به بالا بودن قیمت مسکن در این محله می باشد. بدین منظور بر اساس ناراضی های موجود در محله بر اساس شاخص مسکن، راهبردی در جدول (۱۳) ارائه شده است.

جدول ۱۳ اهداف، سیاست و راهبردهای اجرایی شاخص مسکن

شاخص	مسکن
اهداف	- بهبود استطاعت پذیری مالی سالمندان محله
سیاست	- ایجاد مسکن مناسب و ارزان مخصوص سالمندان
راهبرد	- ارائه تسهیلات ویژه خرید و نوسازی مسکن برای سالمندان
اجرایی	

۷-۳- پیشنهادات و راهکارها در رابطه با شاخص احترام و شمول اجتماعی

در ارتباط با شاخص احترام و شمول اجتماعی در محله هزارجریب، طبق نظرات پاسخگویان بیشترین ناراضی در رابطه عدم نظرخواهی و احترام به قشر سالمند به عنوان افراد باتجربه و کارآمد در سیاست های مدیریتی می باشد. این قشر همچنین از عدم تقدیر و تشکر به واسطه ایفای نقش و مشارکت ارزنده خود در گذشته، گله مند بوده و خواستار احترام و ارزشمندی هرچه بیشتر در زندگی فردی و اجتماعی خود می باشند. بدین منظور اهداف، سیاست و راهبردهای پیشنهادی مربوط به این معضلات در جدول (۱۴) آورده شده است.

جدول ۱۴ اهداف، سیاست و راهبردهای اجرایی شاخص احترام و شمول اجتماعی

شاخص	احترام و شمول اجتماعی
اهداف	- استفاده از نظر سالمندان در برنامه ریزی ها - بزرگداشت و ارزش گذاری نقش سالمندان - احترام به سالمندان
سیاست	- انجام مصاحبه های منظم و ثبت نظرات آن ها - تکریم سالمندان در مکان های عمومی - اولویت قرار دادن قشر سالمند
راهبرد	- تقویت رسانه های رادیویی، تلویزیونی و .. مربوط به قشر سالمند
اجرایی	- تکریم سالمندان بویژه اساتید بازنشسته دانشگاه اصفهان و نظامیان ارتش در مراسم های مختلف فرهنگی و اجتماعی - ایجاد خطوط ویژه ارائه خدمات مخصوص سالمندان در مراکز ارائه خدمات مانند بانک، داروخانه و ...

۷-۴- پیشنهادات و راهکارها در رابطه با شاخص حمل و نقل

باتوجه به بررسی های میدانی و پیمایشی به عمل آمده در محله هزارجریب، یافته ها حاکی از آن بود که میزان رضایت پاسخدهندگان از شاخص حمل و نقل در این محله بیشتر از حد متوسط بوده و

وضعیت این شاخص در محله هزارجریب مطلوب می باشد. با این حال چندین ناراضی در بین افراد وجود داشت، از جمله عدم وجود صندلی های مخصوص سالمندان و ناتوان در وسایل حمل و نقل عمومی (اتوبوس)، مناسب نبودن جریان ترافیک برای عبور سالمندان در این محله، عدم وجود ایستگاه های حمل و نقل عمومی به تعداد کافی. لذا به منظور تقویت و بهبود شاخص حمل و نقل در محله هزارجریب می بایست پیشنهاداتی در این راستا ارائه نمود که در جدول (۱۵) قابل مشاهده می باشد.

جدول ۱۵ اهداف، سیاست و راهبردهای اجرایی شاخص حمل و نقل

شاخص	حمل و نقل
اهداف	- ارتقای کیفیت سیستم حمل و نقل عمومی - افزایش استفاده از حمل و نقل عمومی
سیاست	- مناسب سازی وسایل حمل و نقل عمومی برای سالمندان - مناسب سازی ایستگاه های حمل و نقل عمومی - تشویق سالمندان به استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی
راهبرد	- تجهیز وسایل حمل و نقل عمومی به صندلی مخصوص سالمندان و معلولین - پیش بینی فضای لازم برای صندلی چرخدار در اتوبوس - نصب نیمکت در ایستگاه های اتوبوس در خیابان های شیخ کلینی، فرابورگ و آزادی
اجرایی	- قرار دادن تابلوی اعلانات و جدول زمان بندی در ایستگاه های اتوبوس در خیابان های شیخ کلینی، آزادی، فرابورگ - طراحی کارت تخفیف و ویژه برای استفاده سالمندان - ایجاد حمل و نقل رایگان یا یارانه ای درون محله ای برای سالمندان

۷-۵- ارائه پیشنهادات کالبدی

در این قسمت به معرفی نقاطی از خیابان های مهم و پرتردد محله هزارجریب شامل خیابان آزادی، خیابان شیخ کلینی (مرداویج)، خیابان فرابورگ و خیابان استقلال جنوبی پرداخته می شود که از نظر سالمندان محله، دارای وضعیت نامناسب کالبدی می باشد. بدین منظور در جدول (۱۶) به مشکلات وضع موجود در این نقاط و همچنین پیشنهادات در رابطه با آن، اشاره شده است.

6 (2) , 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

مهندسی مدیریت ساخت

جدول ۱۶ پیشنهادات کالبدی محله هزارجریب

خیابان	شماره	وضع موجود	پیشنهادات
آزادی	۲ و ۱	نقاط مشخص شده، ایستگاه های اتوبوسی هستند که دارای فضای مناسب نبوده و صرفا با تابلو مشخص شده اند.	ساخت فضای مناسب با ایستگاه اتوبوس، با در نظر گرفتن نیکمت های مناسب به همراه سرپناه، روشنایی کافی و دیگر امکانات لازم.
	۳	نقطه مشخص شده، پیاده رویی با یخ زدگی در عرض آن می باشد که ناشی از یخ زدگی آب جاری شده از نودان منازل می باشد.	ساماندهی و جلوگیری از جاری شدن آب نودان ها از طریق طراحی نودان در زیر پیاده رو و هدایت محتوای آن به سمت جوی آب و همچنین استفاده از کانال پیش ساخته آب در پیاده رو ها
فرايبورگ	۴	نقطه مشخص شده، میلمان های موجود در پارک شهید حسینی (مرداویج) هستند که شامل نیکمت های سنگی است که سرما را منتقل و برای سالمندان ایجاد ناراحتی می کنند.	ایجاد میلمان های نرم، متناسب با فصول مختلف و همچنین متناسب با نیاز سالمندان محله که شامل سرپناه و دسته و پستی مناسب می باشند.
	۱	در نقطه مشخص شده، پیاده رو ها سازماندهی نشده و کف سازی مناسبی برای آن در نظر گرفته نشده است.	کف سازی مناسب و هماهنگ و قرار دادن موانع در پیاده رو و جریمه های سنگین برای راننده هایی که اتومبیل خود را در پیاده روها پارک می کنند.
شیخ کلینی و استقلال جنوبی	۲	در این قسمت همچنین شاهد پارک خودرو در پیاده رو و تعرض ساختمان در حال ساخت به پیاده رو و در نتیجه بسته شدن مسیر می باشیم	کف سازی مناسب و همچنین استفاده از تجهیزات روشنایی ویژه برای ایجاد امنیت بیشتر در شب
	۲ و ۱	نقطه مشخص شده، بدلیل ساخت و سازها دارای پیاده رویی نامناسب و نا امن با عرض بسیار کم می باشد.	وضع قوانینی تا در محل های ساخت و ساز، سازنده حق تصرف پیاده رو ها و دیووی مصالح را نداشته باشد و در تمام زمان ساخت پیاده روها باز باشند. - اجرای جریمه های سنگین برای خودروهایی که در پیاده روها پارک هستند.

۸- منابع

- [۱۷] زندیه، مهدی. (۱۳۹۱). مناسب سازی منظر شهری برای سالمندان نمونه موردی: محله قیطره تهران. مجله سالمندی ایران، سال هفتم (۲۵)، ص ۷-۱۸.
- [۱۸] زارع بیدکی س. (۱۳۹۱). تهیه طرح شهر دوستدار سالمند برای ناحیه ۵ منطقه ۶ تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- [۱۹] رنجبر بینوا، سمیه. (۱۳۹۴). برنامه ریزی توسعه فضاهای عمومی شهرمشهد با رویکرد بهداشت، ایمنی و محیط زیست- دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه زابل.
- [۲۰] پورموسوی، سید موسی؛ سالاری سردری، فرضعلی؛ علی زاده، سید دانا؛ بیرنون زاده، مریم و شاهینی فر، مصطفی (۱۳۹۴). بررسی تاثیر ساختار فیزیکی-کالبدی فضاهای شهری بر امنیت محیطی (مطالعه موردی: منطقه ثامن شهر مشهد). پژوهش های جغرافیایی انسانی، ۳۲(۷)، صص ۴۷۶-۴۶۲.
- [۲۱] فرجی، سعید. (۱۳۹۵). برنامه ریزی ارتقاء تعاملات اجتماعی در فضاهای شهری با رویکرد شهرسازی ایرانی-اسلامی (نمونه موردی: خیابان لاله زار). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس.
- [22] Sajadzade, H; Amiri, N & Sina, Sh. (2015). The Relationship Between Environmental Quality and Elderly Presence Ability in Urban Open Spaces, Case Study: Laleh Park, Tehran. Armanshahr, 8(14). P 57-66.
- [۲۳] فتحی، الهام. (۱۳۹۹). پدیدهای سالمندی جمعیت در ایران و آینده آن. تهران: پژوهشکده آمار.
- [۲۴] محمودی، محمدجواد. (۱۳۹۵). سالخوردهگی جمعیت: یک مسئله اجتماعی جمعیتی. فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، ۱۹(۷۳)، صص ۱۷۵-۱۵۳.
- [۲۵] شکر بیگی، عالیبه؛ احمدی، امیدعلی و احمدی زیدکندی، محمد. (۱۳۹۷). مطالعه جامعه شناختی انطباق سالمندان با زندگی شهری در شهر تهران. مطالعات جامعه شناختی شهری، ۲۹(۱)، صص ۵۱-۷۸.
- [۲۶] امین جعفری، بتول؛ آقاجانی، حسین و هاشمیان فر، علی. (۱۳۹۶). تبیین جامعه شناختی سالمندی بویا با تاکید بر سرمایه فرهنگی در شهر اصفهان. مطالعات علوم اجتماعی ایران، ۱۴ (۵۲)، صص ۱-۱۷.
- [۲۷] قنبری، ابوالفضل. (۱۳۹۸). ارزیابی شهر تبریز از منظر شهر مطلوب سالمندان. نشریه جغرافیا و برنامه ریزی، سال ۲۳(۶۸)، صص ۲۴۴-۲۱۹.
- [28] Ben noon, R & Ayalon, L. (2018). Older Adults in Public Open Spaces: Age and Gender Segregation. The Gerontologist, 58(1), P.149-158
- [29] Fatmah, Fatmah; Priantina Dewi, Vita & Priotomo, Yudarini. (2019). Developing Age-friendly City Readiness: A case study from Depok City, Indonesia. SAGE Open Medicine, 7. P 1-10.
- [30] Buckner, S; Pope, D; Mattocks, C; Lafortune, L; Dherani, M & Bruce, N (2019). Developing Age-Friendly Cities: An Evidence-Based Evaluation Tool. Population Ageing, 12. P 203-223.
- [31] Lee, K.H & Kim, S. (2020). Development of age-friendly city indicators in South Korea. Urban Des Int, 25, P.1-12.
- [۱] بزدانی، س. و تیموری، س. (۱۳۹۲). تاثیر فضاهای باز مجتمع های مسکونی بر افزایش تعاملات اجتماعی ساکنین. نشریه هویت شهر، ۷(۱۵)، صص ۹۲-۸۳.
- [۲] ایرانشاهی، ایوب و قلعه نوعی، محمود. (۱۳۹۶). ارزیابی دسترسی سالمندان دارای ناتوانی های جسمی حرکتی به امکانات لازم در فضاهای شهری نمونه موردی خیابان چهارباغ عباسی اصفهان. مطالعات ناتوانی، ۷(۷)، صص ۱-۱۰.
- [3] Buffel, T; Philipson, C & Scharf, T. (2012). Ageing in Urban Environments: Developing 'Age -Friendly' Cities. Critical SocialPolicy, 32(4), P.597-617.
- [۴] ادیب روشن، فرشته؛ طالب پور، مهدی؛ پیمانی راد، حسین و پور عزت، علی اصغر (۱۳۹۹). شناسایی مختصات شهر دوستدار سالمند در ایران ۲۰۵۰. فصلنامه چشم انداز شهرهای آینده، ۲(۲۱)، صص ۶۱-۵۱.
- [۵] خالدیان، نازیلا و دقیل زاده، یاسمین. (۱۳۹۶). ارزیابی نیازمندی های سالمندان در فضای باز عمومی (پارک لاله تهران). پژوهش های مکانی-فضایی، ۵، صص ۱۲۵-۱۳۸.
- [۶] عیسی لو، شهاب الدین؛ جمعه پور، محمود و خاکساری رفسنجانی، علی. (۱۳۹۴). نیازها و مشکلات سالمندان در فضای شهری نمونه موردی خیابان های بخش مرکزی قم. مدد کاری اجتماعی، سال دوم (۶)، صص ۱-۳۹.
- [۷] مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). www.amar.org.ir. بازبینی شده در تاریخ ۳ تیر ۱۳۹۹.
- [۸] سالنامه آماری اصفهان، (۱۳۹۵).
- [۹] تاجی، ح. (۱۳۹۲). آفرینش فضای تعامل اجتماعی نسل امروز (تأمین پیرامون فضای تعامل اجتماعی در محله مرداویج اصفهان). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
- [۱۰] اسلامی، ش. (۱۳۹۶). برنامه ریزی شهری برای ایجاد شهر دوستدار سالمند نمونه موردی: اردبیل. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه محقق اردبیلی.
- [۱۱] شکوهی آ. (۱۳۹۵). برنامه ریزی ارتقاء فضاهای عمومی شهر باغستان شهریار در راستای تبدیل شدن به شهر دوستدار سالمند. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
- [۱۲] شیخی، محمد تقی و جواهری، محمود. (۱۳۹۵). سالمندان و خدمات اجتماعی در ایران. فصلنامه جمعیت، سال ۲۳(۹۵ و ۹۶)، صص ۷۰-۵۱.
- [۱۳] زرقاتی، سید هادی؛ خوارزمی، امید علی و جوهری، لیل. (۱۳۹۴). ارزیابی شاخص های فضای-کالبدی شهر مشهد در راستای تبدیل شدن به شهر دوستدار سالمند. جغرافیا و آمایش شهری منطقه ای، سال پنجم (۱۵)، صص ۱۷۷-۱۹۶.
- [۱۴] اله داد، شقایق و پارسا، شقایق. (۱۳۹۷). ارائه راهبردهایی در خصوص افزایش حضور پذیری سالمندان در فضاهای جمعی شهری در بستر شهر دوستدار سالمند نمونه مورد مطالعه: محله سجاد شهر مشهد. کنفرانس بین المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران-تهران. دانشگاه تهران. صص ۱۶-۱.
- [۱۵] فتحی، ف. (۱۳۹۷). ارزیابی تناسب شهر تهران برای تحقق شهر دوستدار سالمند. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی.
- [۱۶] خزایی، مصطفی؛ اماني، مجتبی و داورپناه، مسعود. (۱۳۹۷). تحلیلی بر شهر دوستدار سالمند در ایران. جغرافیا و روابط انسانی، دوره (۳)، صص ۸۷۶-۸۹۰.

6 (2) , 2021

دوره ۶، شماره ۲

تابستان ۱۴۰۰

فصلنامه پژوهشی

